

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN OF OSH STATE UNIVERSITY

ISSN 1694-7452 e-ISSN: 1694-8610

№4/2023, 123-140

ФИЛОЛОГИЯ

УДК: 82

DOI: [10.52754/16948610_2023_4_14](https://doi.org/10.52754/16948610_2023_4_14)

**ЛЕРМОНТОВДУН “ДЕМОН” ПОЭМАСЫНЫН ЭКИ КОТОРМОСУ ЖӨНҮНДӨ:
СИНХРОН ЖАНА САЛЫШТЫРМА КОТОРМО**

**О ДВУХ ПЕРЕВОДАХ ПОЭМЫ ЛЕРМОНТОВА “ДЕМОН”: СИНХРОННЫЙ И
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ПЕРЕВОД**

**TWO TRANSLATIONS OF LERMONTOV'S “DEMON”: SYNCHRONOUS AND
COMPARATIVE TRANSLATIONS**

Исмаилова Ризван Ураимовна

Исмаилова Ризван Ураимовна

Ismailova Rizvan Uraitovna

ф.и.к., доцентин м.а., Ош мамлекеттик университети

к.ф.н., и.о. доцента, Ошский государственный университет

Candidate of Philology, Acting Associate Professor, Osh State University

ismailova_rizvan@mail.ru

ЛЕРМОНТОВДУН “ДЕМОН” ПОЭМАСЫНЫН ЭКИ КОТОРМОСУ ЖӨНҮНДӨ: СИНХРОН ЖАНА САЛЫШТЫРМА КОТОРМО

Аннотация

Бул макалада көркөм котормодо котормочу чыгарманын идеялык жана көркөмдүк формаларын толук берүүгө тийиш экендиги айтылат. Башкы маселе, чыгарманын түпнускасын алымча-кошумчасыз, бирдей даражада ишке ашыруу керек. Мурдагы котормолорго салыштырганда, Омор Султановдун “Азрейл” поэмасы идеялык-көркөмдүк жагынан алганда сюжеттик-композициялык өзгөчөлүгү байкалат, бир кыйла ийгиликтүү чыккан. Кандай чыгарма болбосун, котормонун негизги кемчилиги баарынан мурда котормочунун пассивдүүлүгүндө, автордун сүйлөмүнүн туткунунан бошоно албай, аларды сөзмө-сөз, супсак кылып которо берип, өзүнүн чыгармачылыгынын активдүүлүгүн да жоготуп алат. Мындай учурларда сөзсүз түпнусканын улуттук интонациясынын өзгөчөлүгү сакталбайт, автордун манерасынын индивидуалдуу бөтөнчөлүгү окуучуга жетпейт, чыгарманын идеялык-көркөмдүк деңгээли бүдөмүктөнөт. Котормонун ар бир сөзү, ар бир сүйлөмү котормочунун иш процессиндеги активдүүлүгүн далилдебей, тескерисинче түпнусканын начар, күнүрт, бүдөмүк көчүрмөсүн көрсөтүп турса, анын окуган адамга бере турган эстетикалык таасири жокко чыгат. Ошондуктан котормонун ар тараптуу жеткилең иштелип, сапаттынын жогорку чегине жеткириле иштелип чыгышы биринчи кезекте, котормочунун чыгармачылык дареметине түздөн-түз байланышат.

Ачык сөздөр: идеялык-көркөмдүк, сюжеттик-композициялык, сөзмө-сөз, он бир муундуу ыр, түпнусканын улуттук интонациясы, автордун манерасы, көчүрмө, поэтикалык ритмикасы.

О ДВУХ ПЕРЕВОДАХ ПОЭМЫ ЛЕРМОНТОВА “ДЕМОН”: СИНХРОННЫЙ И СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ПЕРЕВОД

Аннотация

В данной статье утверждается, что при художественном переводе переводчик должен полностью передать идейно-художественные формы произведения. Основная проблема заключается в том, что оригинальная работа должна быть реализована в той же степени без каких-либо дополнительных сборов. По сравнению с предыдущими переводами поэма Омора Султанова «Азрейл» имеет сюжетно-композиционную особенность с идейно-художественной точки зрения и оказалась более удачной. Независимо от произведения, основным недостатком перевода является прежде всего пассивность переводчика, который не может освободиться из плена авторских предложений и переводит их дословно, теряя активность своего творчества. В таких случаях не будет сохраняться своеобразие национальной интонации оригинала, до ученика не дойдет индивидуальное своеобразие авторской манеры, размывается идейно-художественный уровень произведения. Если каждое слово, каждое предложение перевода не доказывает активности переводчика в процессе работы, а показывает убогую, скучную, расплывчатую копию оригинала, эстетическое воздействие, которое он может оказать на читателя, сводится на нет. Поэтому всесторонняя и совершенная проработка перевода, доведение его до высочайшего уровня качества, прежде всего, напрямую связана с творческим потенциалом переводчика.

Ключевые слова: идейно-художественный, сюжетно-композиционный, дословный, одиннадцатисложное стихотворение, национальная интонация оригинала, авторская манера, копия, поэтический ритм.

TWO TRANSLATIONS OF LERMONTOV'S “DEMON”: SYNCHRONOUS AND COMPARATIVE TRANSLATIONS

Abstract

In this article, it is stated that the translator must fully convey the ideological and artistic forms of the work during artistic translation. The main problem is that the original work must be implemented in full or without any additional fees. Compared to the previous translations, Omor Sultanova's poem "Azreil" has a plot-compositional feature from an ideological and artistic point of view and turned out to be more successful. Regardless of the work, the main disadvantage of the translation is first of all the passivity of the translator, who cannot free himself from the captivity of the author's sentences and translates them verbatim, losing the activity of his creativity. In such cases, the uniqueness of the national intonation of the original will not be preserved, the individual uniqueness of the author's manner will not reach the student, the ideological and artistic level of the work will be eroded. If every word, every sentence translated does not prove the activity of the translator in the process of work, and shows a poor, boring, vague copy of the original, the aesthetic effect it can have on the reader is reduced to nothing. Therefore, comprehensive and perfect translation work, bringing it to the highest level of quality, first of all, is directly related to the creative potential of the translator.

Keywords: ideological-artistic, plot-compositional, literal, eleven-syllable poem, national intonation of the original, author's manner, copy, poetic rhythm.

Орус элинин улуу акыны М. Лермонтовдун белгилүү “Демон” деген поэмасын З. Мамытбеков (Лермонтов, 1972, б. 282) которгон. Аталган поэма мазмунун тереңдиги, укулуктуулугу, музыкалуулугу жана ыр саптарынын ширелишкен кооздугу, көркөмдүгү менен окурман журтуна кеңири белгилүү. Котормочу көп жылдар бою акындын котормолору менен иштегенине карабастан, поэманын поэтикалык ритмикасын сактай албаган, он бир муундуу ыр менен таржымалаган.

Поэмадагы Демондун Тамарага ант берген жери акындын жүрөгүнүн тереңинен чыкканы, анттын ушунчалык берилип, жүрөктөн чыкканы, күчтүү сезим менен айтылганы түпнускада укмуш чыккан. Чогуу окуп көрөлү:

Клянусь первым днём творенья
Клянусь его последним днём,
Клянусь позором преступленья
И вечной правды торжеством

3. Мамытбековдун котормосунда:

Ант кылам, атап аалам жаралганын,
Ант кылам, акыр заман болор кезин.
Ант кылам, жеңилерин кылмыш дайым,
Адилдик ,чындык, актык бүт жеңерин. (Лермонтов, 1972, 32-бет)

Котормодон поэманын көркөмдүк деңгээли сезилбейт. М.Лермонтовго таандык стиль да бүдөмүк. Түпнусканын поэтикалык духун сездирбеген жөнөкөй гана сүйлөмдөрдүн тутуму, алсыз уйкаштык, сезимсиздик анттын духуна туура келбейт. Түпнускасында кайра-кайра кайталанган “клянусь” деген сөздөн анттын күчүн, кудуретин тереңдеткен саптарга муктаж болчу. Тилекке каршы, котормочу поэманын муун өлчөмүн бузуп, көркөмдүгүн сактабаган, ажарын түпнускадай бере албаган. “Ал эми сюжетин алып, чала уйкашылган ыр менен жазып коюу, көркөм котормого жатпасы белгилүү. З. Мамытбековдун котормосунун чоң кемчилиги көркөмдүгүнүн начардыгы, уйкашынын өтө жардылыгы, эч кандай ички сезимдин алоосу да сезилбейт. Түпнускада уйкаш (*абаб*) менен жазылса, котормодо кыргыз ырларынын көп кезигүүчү уйкашы менен (*ааба*) которулган. ”Демондун” ыр тизмегинин бай уйкашы поэманын көркөмдүгүнүн негизги касиети болсо, котормодо ошол касиеттен ажырап калган. Түпнускада этиш уйкаштар аз жолугат, көбүнчө зат атооч, ат атооч, сын атоочтор кездешет. Демек, бай, жыш, ширелген уйкаштыктар поэманын жогорку көркөмдүгүн көрсөтөт. Кыргызча котормосунда болсо, жалаң этиш сөздөрдөн куралган уйкаштыктар М.Лермонтовго таандыкпы? Жок, бул кыргыздын жамак ырларынын уйкашы. Ушул эле начар уйкаш сөздөр өзгөрүп: “жатып, батып, басып, тартып” болуп кеткенин кездештиребиз” (Рысалиев, 1956, 84-96-бб) деп, поэмага талдоо берген адабиятчы К.Рысалиев. “Демондун” көркөм котормосунун бир нече кемчилигин баса белгилеген.

Окумуштуу К.Рысалиев котормочу З.Мамытбеков М.Лермонтовдун чыгармаларын көп жылдардан бери которуп жүргөнүнө карабастан, анын олуттуу кемчиликтерин баса көрсөткөн. Өзүнүн кийинки (Рысалиев, 1962, 8-апрель) макаласында мындай деген: “Ачыгын айтканда, атактуу акындын “Демон”, “Мцыри”, “Бастунжи айылы” деген поэмаларын жолдош Мамытбеков түпнускасынан эмес, казакчасынан которгон. Казак акындары жыл сайын М.

Лермонтовдон жаңы котормолорду беришүүдө. Булардын поэтикалык чыгармаларды которуу ишиндеги жетишкен жактарды албетте, пайдалануу керек”

Орустун көрүнүктүү акыны М. Лермонтовго көп эле акындар кайрылган, чыгармаларын которушкан. Бирок, так ошол түпнусканын дал өзүндөй кылып кыргызча сүйлөткөн, төгөрөгү төп келишкен сапаттуу котормолор саналуу эле.

Биз экинчи бир котормого токтолууну ылайык таптык. Анткени, таржымалаганда өз мүдөөсүнө жетпей калган “кыргызча Демон-Азрейлдин” кийинки тагдыры кандай болду экен деген ой окурманды кызыктырбай койбосо керек. Кыргыз элинин таланттуу акындарынын бири Омор Султановдун (Лермонтов, 1988, б.40) котормосуна кайрылып көрөлү.

Кавказдын бирде чайыттай ачылган асманы менен тирешкен чокулар күн нуру чайынган кези бир, сур булуттар сапарга чыкса, тоо койну сүрдүү тартып түнөргөн кези бир башка, саат сайын өзгөрүп, кубулуп турган табиятын акынчалык сүрөттөгөн жан барбы?

Кудайдын бак даарыган бул түн уулу,
Билчү эмес, шектенүү эмне, кастык эмне?
Жана да жинди кылар акылдууну-
Опаасыз кылымдардын кайгы-муңу.

Чыгарманы окуп баратып, Тамараны сүрөттөгөн саптардан башкы каармандын элеси көз алдыга тартылат.

*Түндөгү толуп келген жылдыз урсун,
Кызарып батып, чыккан күн нуру урсун.
Пашасы алтынга карк Персиянын,
Дегеле жер жүзүнөн бир да ханың
Көрбөгөн мындай көздү өлмөк турсун.* (Лермонтов, 1988, 7-бет)

Той башталат. Журна ойноп, чоор тартылып, суудай аккан шарапка мас болгондор Гудалдын кызынын тоюнда жыргап-куунап отурушат. Салт боюнча Тамара элдик аспап дап менен ыр ырдайт. Анын ошол күнкү бактысына түнкү табият да ортоктош болгондой, төбөдөгү ай көшүлө мемиреп, ак шооласын чачып аруу эле, таза болчу.

*Жайнаган жылдыздардын жарашыгы ай,
Грузин аруу кыздын карашындай* (Лермонтов, 1988, 5-бет)
Муп-муздак тардык турду иреңинде

Жапжаш, тал чыбыктай буралган Тамара Арагвадан сууга келет. Анын ар бир кыймылы, баскан -турганы, сулуулугу кыл калемгердин жүрөк сыясы менен тартылып берилет.

Айткандай Азрейл көрдү... Ирмемге
Туш болуп, түшүнүксүз бир сезимге,
Дендароо боло түштү толкунданып,
Жүрөгү дудук болуп кум-чөл баскан,
Жакшына жан жыргаткан үнгө канып.
Келди эми расми ыйык кайра баштан,
Сулуулук, алпейимдик жана арзуу (Лермонтов, 1988, 8-бет).

Күйөө бала атын теминип, Арагванын жээгинде ашыгып келе жаткан. Кынындагы кылыч менен канжары ай нуруна чагылып, Синодалдын баш амири кербендерди узатып келаткан мезгилде каш карайып, көз байланып, караңгылык жер кучактап, айлана-тегеректи коюу, кара туман каптап калат.

Келатты эликтен тез жаныбар ат,
Зымырап, кээ бирде үркүп кошкурат.
 Таскагын жазбай келе жатып кээде,
Дердеңдейт таноолору буу чыгарып,
 Кээ бирде жер чапкылап тура калып,
Эмчектүү такаларда учкун жанып,
 Утуру жалын силкип уйпаланган. (Лермонтов, 1988, 1-бет)

Күйөө жигит түн ичинде шашылып, колуктусун ашыгып келе жатып, удулун таап, аңдып турган осетиндин каргыштуу огуна капыстан каза табат.

Атиң-а! Арманы ичте кайран улан,
Алкынтып эми эч качан минбейт буудан.

Кан жутуп, башын байлаган күйөө боло турган жигиттен айрылган Тамара ыйлап жатса, кандайдыр бир сыйкырдуу үн угулат.

Болгону мунарыктап көз карыгат,
 Күйгүзөт кыз өңүндү кароолонтуп.

Шаан-шөкөт менен өткөн тойдун аягы кайгы менен бүтөт. Күйөө боло турган жигитинен айрылып, кыз кан жутуп отуруп калат. Ар тараптан кызга жуучулар келет, бирок Тамара эч кимисине макул болбойт. Айласы кеткенде Тамараны кечилканага алып барышат. Ал басса-турса дайыма кулагына бир үн угулуп турчу болду... Убайымга баткан, кандайдыр жан дүйнөсүнө сыйбаган кусалык менен сагыныч, сар- санаа, убайым Тамараны торуп алат.

Убайдын кармашында ушаланып,
 Чарчады тынчыраак бир уйку көрбөй.
Жаздыгы жалын болуп куйкаланып,
Ордунан ыргыйт отко бөлөнгөндөй.

Азрейл келет... Басмса-турса кулагына дайыма угула берген үндүн ээси. Шайтан. Кыргызда “шайтан басты” деп коюшат. Түз жолдон адаштырган, оюна коркунучтуу, жүрөк сыккан ардемелерди салып, психологиялык туруктуу абалынан азгырган шайтандын тилине кирип ишенет, ага алданып калат.

Азрейл келет.
 Бепайлык чыгып иреңинен,
 Дубалдын түбүндө ойлуу басып жүрдү...
 Ал өз максатына караөзгөйлүк менен жетти.

Акын бул эл оозунда айтылып келген, кылымдан кылымга муундан-муунга оозеки жашап келген уламышты поэмага айландырып, сүйүүнү эч ким, эч нерсе өлтүрө албасын, таза сезимдин түбөлүктүүлүгүн даңазалайт.

Көркөм котормодо чыгарманын идеялык жана көркөмдүк формаларын толук берүүгө тийиш. Башкы маселе чыгарманын түпнускасын алымча-кошумчасыз бирдей даражада ишке ашыруу керек. Мурдагы котормолорго салыштырганда, О. Султановдун “Азрейл” поэмасынын котормосунун идеялык-көркөмдүгү жогору, ыр тизмегиндеги куюлушкан уйкаштыктын ар тараптуу ширелип алганда, сюжеттик-композициялык өзгөчөлүгү бир кыйла ийгиликтүү чыккан.

Кандай чыгарма болбосун, котормонун негизги кемчилиги баарынан мурда котормочунун пассивдүүлүгүндө, автордун сүйлөмдөрүнүн туткунунан бошоно албай, аларды сөзмө-сөз супсак кылып которо берип, өзүнүн чыгармачылыгынын активдүүлүгүн да жоготуп алат. Мындай учурларда сөзсүз түпнусканын улуттук интонациясынын өзгөчөлүгү сакталбайт, автордун манерасынын индивидуалдуу бөтөнчөлүгү окуучуга жетпейт, чыгарманын идеялык көркөмдүк деңгээли бүдөмүктөнөт. Котормонун ар бир сөзү, ар бир сүйлөмү котормочунун иш процессиндеги активдүүлүгүн далилдебей, тескерисинче түпнусканын начар, күңүрт, бүдөмүк көчүрмөсүн көрсөтүп турса, анын окуган адамга бере турган эстетикалык таасири жокко чыгат (Акматова, 2020; Бурканова, 2021).

Биз жогоруда бир эле чыгарманын эки котормосун салыштырып көрдүк. Алардын которулуу мезгили ар башка болгону менен биринчи кезекте котормочунун талантына, чеберчилигине жана тажрыйбасына, автордун стилин, түпнусканы сактап, эки тилдин тең тил байлыгын сарамжалдуу, өз орду менен пайдалануу чеберчилигине жараша болоруна ынандык.

Синхрондук котормо жана анын өзүмдүк белгилери

Котормо - өзүнүн спецификалык белгилери бар илимдин бир тармагы. Котормо категориясы -деңгээлдердин баарын (морфологиядан баштап, тексттик деңгээге чейин) камтыган, андан сырткары иш процессиндеги эки элдин социалдык абалын, басып өткөн тарыхын, маданиятын, этикалык-эстетикалык таанымын, психологиялык жана семиотикалык каражаттарынын өзгөчөлүктөрүн, поэзиясынын метрикалык жана эстетикалык релевантуулугун эске алып которууга шарттуу кырдаалды камтыган категория.

Котормолордун иш-аракеттик классификациясында түпнуска текстти кабыл алуу жана котормо текстти жаратуу ыкмалары эске алынат, ошого ылайык котормолор жазма жана оозеки болуп экиге бөлүнөт. Оозеки котормодо - бул түпнуска менен анын котормосу оозеки түрүндө болуп, ушундан улам тилмеч түпнуска тексттин бир бөлүгүн бир жолу гана кабылдай турган жана которулган текстке кайра кайрылып, оңдоо киргизе албай турган котормонун бир түрү. Оозеки котормонун классикалык үлгүсү тилмечтик болуп саналат, б.а. мында тилмеч түп нуска текстти тыңдап, аны кайра оозеки которот. Мында котормочунун тилдерди билүү артыкчылыгы, тажрыйбасы жана ишмердиги роль ойнойт. Оозеки котормодо текст түзүү түпнусканы кабыл алуу менен параллель түрдө же түпнусканы кабылдоодон кийин болушу мүмкүн.

Ушуга байланыштуу оозеки котормо экиге бөлүнөт: Синхрон котормо жана ырааттуу котормо. Адатта тилмечтер бул экөөнүн бирине адистешет, анткени булардын ар бири өзүнчө атайын тилдик жана психологиялык даярдыкты талап кылат деп жазган тилчи-окумуштуу Т. Абдиев (Абдиев, 2008, 13-бет). Адатта синхрон котормо техникалык каражаттарды колдонуу менен атайын кабинада жүргүзүлөт. Синхрондук котормодо алгач маалымат пилоттук

кабинага берилет, ошол жерден керектүү тилге которулуп, андан соң башка тилдерге которула баштайт. Мында сүйлөөчүнүн сөз научник аркылуу тилмечке берилет да, ал микрофондон которуп турат, ошол котормо андан соң кабылдоочуларга берилет. Синхрон котормонун бир түрү “шыбыроо” болуп эсептелет, мында тилмеч кабинада отурбастан, наушник же микрофон аркылуу же алардын жардамысыз эле шыбырап которуп турат деп жазат изилдөөчү.

Синхрон котормо оозеки котормонун эң татаал түрү. Ал биринчи жолу Германиядагы Нюрнберг процессинде (1945-46-жылдары башкы нацисттик кылмышкерлер соттолгон сот процесси) колдонулган. Мында тилмеч сүйлөөчүнүн сөзүн тыңшап, бир эле учурда (2-3 секунд артта калуу менен) которуп турган. Тилмеч бир эле учурда бир тилде тыңшап-угуп, экинчи бир тилге которуу жана ошол эле тилде сүйлөп (жеткирип), ошол эле учурда сүйлөөчүдөн айткан-дегендерин угуп, андан калып калбоо аракетинде болот. Ушул үч аракеттин бир учурда болушу, үч аракеттин ортосундагы көз ирмемчелик убакыт чымырканган акыл ишин, зор ынтаа коюп угууну, бир тилдин фактыларын экинчи тилге ылайыкташтырууну алардын ортосундагы байланышты үзүп таштабоону талап кылат. Ошол эле убакта сүйлөөчүдөн эмне айтыла тургандыгын алдын-ала божомолдоону, көз ирмемчелик убакытта бир чечимди кабыл алууну талап кылат.

Т.Абдиевдин айтымында (Абдиев, 2008, 18-бет) эл аралык деңгээлдеги иш чараларда САМИТ, сомпозиум, конферецияларда тилмечтер чет тилден эне тилине которушат. Медициналык эксперимент жүргүзүп көргөндө, иш учурунда тилмечтин жүрөгү мүнөттөн 160 ка чейин согору, бул болсо оор салмактагы гирди көтөргөн штангистикинен да көп экенин далилдейт. Энцефалограммалар да мээнин өтө чымырканып иштей тургандыгын, ошол чыңалуудан соң 15-20 мүнөттөн кийин өзүн сактоо үчүн тормоздолуп каларын көрсөткөн. Ушундан улам синхрон тилмечтер үч-төрт кишиден болуп иштешет да, ар бир 15-20 минутада алмашып турушат. Эгерде которуп жаткан тилмеч бир азга буйдала түшүп, сүйлөөчүдөн артта калып же сөз учугун жоготуп алса, мунун кесепети өтө оор болушу мүмкүн. Тилмеч кабинада отуруп, сүйлөөчүнүн айтканын кайра сурап алалбайт же тактай албайт. Ошондуктан тилмечтик кесип тилди мыкты билүү менен эле чектелбейт, инсандык сапаттары; интеллектуалдык деңгээли жана эрудициясы бийик, сезимтал жана ийкемдүү, ар кандай кырдаалда өзүн жоготуп албаган зирек, ошону менен бирге тамашакөйлүктү да талап кылат.

Синхронист котормочу өзүнүн иш-аракетиндеги окуяларды, фактыларды жана негизги маалыматты камтып, өзүнүн тажрыйбасына таянып, схематикалык түрдө да ойлорун бере алат. Бул алардын көп жылдык тажрыйбасына жана кесиптик сапатына байланышат. “Синхрондуу котормодогу инвариант - көбүнчө маани-маңызын көрсөтүүчү рематикалык бөлүгүндө болот, ал эми синхрондук котормонун натыйжалуулугу инвариантты сактоо гана эмес, түпнускадагы маалыматтын кабыл алуучуга субъективдүү ашыкча болушуна да байланыштуу”.

Синхрон котормо-түп нуска текстти угуп жатып которуу. Профессионалдык котормонун негизги түрлөрүнүн бир. Учурда эл аралык байланыштарды, zoom аркылуу тренинг, сабак, конференция, жыйындарды синхрондуу котормосуз элестетүүгө болбойт. Синхрон котормо которуунун заманбап, прогрессивдүү жана татаал ыкмасы болуп саналат. Санариптештирүү өнүккөн сайын бул ыкмалар да өзгөрүп, өнүп-өсүшү толук ыктымал.

Мында оратордун сөзү 85 наушник аркылуу котормочуга берилет де, ал микрофондон которуп турат, анын которгондору андан кабылдоочуларга берилет. Синхрон котормонун бир түрү болуп “шыбыроо” эсептелет. Мында котормочу кабинада отурбастан эле наушник же микрофон аркылуу шыбырап которуп турат. Синхрон котормонун кесипкөйлүк артыкчылыгы бул өнөргө шыктуу, көп тилдерди билген, эл аралык маанидеги же бийик трибунадагы жыйындарда көп жылдык тажрыйбага ээ профессионалдарга таянат.

Синхрон которуу котормонун эң оор түрү болгондуктан, синхрон тилмечтердин эмгек акысы да абдан жогору болот.

- синхрон котормо түпнуска тексттин айтылыш менен дээрлик бир учурда аткарылган котормо;
- түпнуска менен анын котормосу оозеки түрүндө болот, ушундан улам тилмеч түпнуска тексттин бир бөлүгүн бир жолу гана кабылдай турган жана которулган текстке кайра кайрылып, оңдоо киргизе албайт;
- тилмеч түпнуска текстти тыңшап, аны кайра оозеки которот;
- текст түзүү түпнусканы кабыл алуу менен параллел түрдө же түпнусканы кабылдоодон кийин болушу мүмкүн;
- синхрон котормо техникалык каражаттарды колдонуу менен атайын кабинада жүргүзүлөт;
- синхрон котормонун бир түрү “шыбыроо” болуп эсептелет, мында тилмеч кабинада отурбастан, наушник же микрофон аркылуу же алардын жардамысыз эле шыбырап которуп турат.

Синхрондук котормодо эс тутум өзгөчө роль ойнойт. Адамдын мээсиндеги иш-аракетинин айлана-чөйрө менен байланышкан маалыматтарды сактоо механизми бул - эс тутум. Физиологиялык планда алганда, эс тутум шарттуу, рефлектордук, образдуу сөздөр менен берилүүчү эске тутуп калуу кубулушу болуп саналат. Эс тутум негизинен экиге бөлүнөт: логикалык жана эмоционалдык. Эс тутум маалыматты кабыл алуучунун маалыматты кабыл алуу өзгөчөлүгүн жараша да төмөндөгүдөй бөлүнөт;

1. көрүү эс тутуму жакшы өнүккөн;
2. угуу эс тутуму жакшы өнүккөн;
3. тактилдик эс тутуму жакшы өнүккөн;
4. кыймыл-аракетти эстеп калуу жөндөмдүүлүгү жакшы өнүккөн. Мына ушул жогорудагы эс тутумдун сапаттары синхрон котормочулары үчүн да эбегейсиз мааниге ээ.

Синхрондук котормо адабий ишмерлердин кеңешмесинде, акын-жазуучулардын чыгармачылыгынын даталуу мааракелеринде, адабият күндөрүнө байланышкан конференцияларда, илимий-техникалык симпозиумдарда жана эл аралык адабий-маданий форумдарда кеңири колдонулат. Бүткүл дүйнөгө белгилүү болгон Эл аралык Ысык-Көл форуму биринчи жолу Чолпон-Ата шаарында 1986-жылдын 14-17-октябрь айларында өткөн. 20-октябрда ошол СССР кезиндеги КПСС БК комитетинин генералдык секретары М. С. Горбачев Ч. Айтматовдун чакыруусу менен форумга келип катышкан.

1986-жылы Чыңгыз Айтматовдун демилгеси менен Эл аралык Ысык-Көл форуму уюштурулган. Ошол жылы форумдун төрагасы кыргыз элинин улуу жазуучусу Ч.Айтматов,

Америка искусство академиясынын Алтын жылдызынын ээси А.Миллер, англиялык көрүнүктүү жазуучу, артист, драматург, режиссёр П.Устинов, америкалык белгилүү фотограф-художник И.Миллер, жогорку окуу жайларынын эл аралык федерациясынын президенти А.Кинг, америкалык футуролог О.Тоффлер, америкалык окумуштуу философ, белгилүү окумуштуу О.Тоффлердин жубайы жана авторлошу Х.Тоффлер, жазуучу-романист Я.Кемаль, Мадрид университетинин ректору Ф. Майор, италиялык окумуштуу, илимпоз-педагог А. Форти, Нобель сыйлыгынын лауреаты, француз жазуучусу К.Симон, эфиопиялык художник А. Текле, көрүнүктүү америкалык негр жазуучусу Дж. Болдуин, индиялык коомдук ишмер жана белгилүү музыкант Н. Менон, түркиялык композитор жана аткаруучу О.Ливанели, америкалык белгилүү актёр Д.Болдуин жана башка бир катар мамлекеттерден, континенттерден адабият, искусство, гуманитардык илимдер тармагындагы көрүнүктүү, атактуу инсандар чакырылган.

Ошондогу биздин кемеңгер жазуучубуз Чыңгыз Айтматовдун Ысык-Көл форумунун ачылышында сүйлөгөн: “Техникалык жактан пайгамбар, ал эми нравалык жактан алиге жапайы жана түркөй азыркы адамзаттын башына, өз карама-каршылыктарынан жана адаттарынан арыла албаган себептүү, өзүн-өзү жок кылуу коркунучу үйүлгөн. Мына ушундан улам биздин аңгемелешүүбүзгө, айталы “чыгармачылык аркылуу аман калуу” деп, өзүбүз шарттуу белгилеп коё алар бир тема келип чыкпайбы...” деген сөзү бүгүнкү күндө да актуалдуулугун жоготпой, прогрессивдүү адамзаттын ой түйүнүндө шам чырактай балбылдап жанып турат. (Ысык-Көл форуму, 1987, 139-бет).

Ал эми Эл аралык Ысык-Көл форуму экинчи жолу 1997-жылдын июль айында Чолпон-Ата шаарында өткөрүлгөн.

Үчүнчү жолу 2018-жылдын 4-7-октябрь күндөрү “Чыңгыз Айтматов жана доор чакырыктары” Эл аралык Ысык-Көл форуму өткөрүлгөн. Ага ошол кездеги КР нын Президенти С. Жээнбеков, КР нын вице-премьер-министри А. Өмүрбекова, КМШ мамлекеттер аралык гуманитардык кызматташтык фондунун (КМШ МГКФ) кеңешчиси А. А. Гончаров, ЮНЕСКО кластердик бюросунун директору К. Пикат, Эл аралык түрк маданияты уюмунун (ТҮРКСОЙ) башкы катчысы Д. Касенов, Монголиянын мурунку президенти, жазуучу Н. Энхбаяр, Россия Федерациясынын мамлекеттик Думасынын депутаты И.И. Белеков жана башка Израил, Пекин, Германия, Түркия, Азербайжан, Татарстан, Армения, Казакстан, Белоруссия, Молдавия, Тажикстан, Өзбекстандан келген маданият, адабият жана театр ишмерлери катышкан.

Ысык-Көл жолугушуусуна катышкандардын билдирүүсүнөн: “Ысык-Көлдүн жээгине биздин сепкен үрөндөрүбүз мол түшүм берип, бүткүл дүйнөдөгү чыгармачыл адамдар биз эңсеп келген жаңы дүйнөнү түзүү үчүн болгон биздин күч-аракеттерибизге кошула турганына ишенебиз” (Ысык-Көл форуму, 1987, 200-бет) деген ишенимдин канчалык деңгээлде турмушка ашары же ашып жатканы ар бир адамзат пендесинин нравалык, рухий дүйнөсүнө, руханий көрөңгөсүнө жараша болорун мезгил аныктап келатат.

Салыштырма котормо

Адабият тарыхына көз чаптырганда, немецтин көрүнүктүү философу, адабий сынчысы жана филологу Ф. В. Ницшенин философиялык эмгектеринде адабий агымдар: модернизм, постмодернизм, символизм, натурализм, акмеизм жана башка агымдардын ар бирин кылдап талдап, эмне жаңылык киргизди, бирин экинчиси жериген, танган, ич ара кармашкан агымдар адабий процеске кандай салым кошту, салмагы кандайча аныкталды, негиздөөчүлөрүнүн утугу кайсыл болду, ич ара байланыштары, алардын адабияттын өсүп-өнүгүшүндөгү ордуна менен маанисине терең токтолгону баарыбызга маалым. Немец философу агымдардын пайда болушунун себептери кайсылар, алардын таасиринен жеке стилдин пайда болушу жана өзүн таанытышы, чеберчилик манерасы, адабияттын багытын жана милдетин жаңы багытка буруудагы агымдардын ролун терең талдап берген. Мына ушунун бир мисалына модернизм агымында жазылган америкалык улуу акын У.Уитмендин "(Уитмен, 2016, 8-бет) "Жалбырактар" деген ырлар жыйнагын С.Эралиев кыргыз тилине эң сонун которгон. Жыйнактагы "Бүркүттөрдүн сүйүшүп лазат алышы" деген ырын окуп көрөлү.

Сунун кашат жагында, жолдун бир жак чети менен келемин,
менин таңкы эс алуум, сейилим,) *Ал аңгыча асманда, менин жогору жагымда;
бүркүттөрдүн кумарлана шаңшышы.
Кең мейкинде, кубалашкан лазаттары сүйүүнүн,
бир-бирине чиркелип, бир-бирине айкалышкан тырмактар, жин тийгендей,
чарк айланып жаткан жандуу дөңгөлөк.
Чапкылашкан төрт канат, эки тумшук кажашкан,
бекем-бекем кысышып,
бир массага айланып, ал экөөнүн айлан көчөк атышы.
Тоңкучуктоо, боюн таштап, түркүм түйүн жасоолор,
же жазгырып, качып тип-тик кулоолор,
Эки дене-айланып бир денеге, нес болгондой далдырап,
суу үстүндө туруп калды асылып,
Алар деле кыймылсыз тең салмакта, алсырашкан тырмактар,
Анан барып ажыраша башташат.
Жай шилтешип канаттарын кубаттуу,
жөнөп бара жатышат, көктү кыйгап зымырап,
Ургаачысы өзүнчө, эркеги да жолу менен өзүнчө.*

Биз кара менен белгилеген куплеттер ырдын көркөмдүк деңгээлин көтөрүп, предметти элестүү, бараандуу, боёктуу туюндуруу үчүн көркөм сөз каражаттарын ийкемдүү пайдаланып, табият кубулуштарын адам акылына сыйбаган жактарын ачып берген.

Уитмендин ырлары уйкаштыкка баш бербейт, акын негизги басымды ойдун уюткусуна, предметтин ички маанисин ачканга, көпчүлүккө байкалбаган, маани бербеген нерсенин маңызын калпыганга куштар. Анын аталган жыйнагында акындын ой жүгүртүү диапозунун кеңдиги, өлчөөсүз, адамтаануунун илиминин; аалам, дүйнө, жер-суу, жаратылыш, адам, өмүр, өлүм, достук, сүйүү өңдүү түбөлүк темалардын алкагында өзүнүн оюн, көз карашын билдирет, поэтикалык дүйнөсүнүн сүрөтүн чеберчилик менен тартат.

Улуттук адабиятта модернизм менен постмодернизмдин агымында калемин сынаган акын-жазуучуларыбыз да жок эмес. Чыгармадагы башкы ойду жана каармандардын иш-аракетин дегеле жалпы сюжетти чагылдыруу формасынын артыкчылыгы айкын көрүнгөн С. Раевдин “Антистандарт”, К. Жусубалиевдин “Муздак дубалдар” романында, М. Гапаровдун аңгеме, повесттерин мисалга тартсак болот.

Орус адабиятынын алтын доорунун өкүлдөрү: А.С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, Н. Гоголь, И.Тургенов, М.Салтыков-Щедрин, И.Крылов, А.Чехов, А.Гончаров, Ф. Достоевский, А.Грибоедов, Н.Карамзин жана башкалар адабият ааламына өздөрүнүн жамбыдай көркөм нарк сиңирилген көрктүү сарайларын тургузуп кетишкен. Орус адабиятынын күмүш доорунун ири өкүлдөрү да: Н.Гумилев, А. Ахматова, А. Блок, А. Белый, В. Брюсов, С.Есенин жана башка орус акын - жазуучулары символизмдин (өздөрүнөн мурунку улуу жана орто муундун) адабий аренадагы орду менен маанисин тереңдетип, жанр катары эсептештирип, ал гана эмес, айрым бир артыкчылыгы менен таң калтырып, алардын поэзиядагы өзгөчөлөгүн, кайталангыстыгын, алмашкыс ордун тастыкташкан.

XX кылымдын башталышында орус адабиятындагы символизм поэзиядагы жаңы агым катарында адабий аренага кириши байсалдуу болгон эмес. Өз мезгилинде күтүлбөгөн жана эч кимге окшобогон агымды жеригендер, сындаган, тааныгысы келбегендер четтен чыккан. Символисттер өздөрүнүн чыгармачылык платформасынын негизине “символдун” теориясын киргизип, алардын ою боюнча поэзияга жасалган мамиледен андагы чындыкты чагылдырууну көрүшкөн. “Символ в их поэзии - это выражение сверхчувственной интуиции, которая является уделом лишь избранных и с помощью которой поэт может проникнуть в сущность мистифицированного мира” дейт, орус илимпоз-окумуштуулары (Волкова, Смирнова. 1977, 264-бет).

Албетте, символист акындардын ичинен эң көрүнүктүүсү, атактуусу бул-Анна Ахматова. Анын китептери: “Вечер”- жыйнагы биринчи жана жалгыз уулу туулар алдында жарыкка чыккан. “Четки”- биринчи дүйнөлүк согуштун алдында, “Белая стая”- революциянын болор алдында, болгондо да 1917-жылдын сентябрь айынын ортосунда, “Подоржник” (1921-жылдын апрелинде) - жеке турмушундагы чоң кайгынын жүз берер алдында басмадан чыккан. 1921-жылы жайында бир тууган сүйүктүү агасы Андрей өзүнө-өзү кол салып, каза болгонун угат, август айында эң жакын санаалашы, сырдашы чоң акын Блок, андан кийин өмүрлүк жолдошу Н. Гумилев (кутум уштурууга катышкан деп, большевиктер тарабынан аттылат) көз жумат. “Последние месяцы я жила среди смертей. Погиб Коля, умер мой брат и ... Блок. Не знаю, как смогла все это пережить” Анна Ахматова (Ахматова 2017. 12-бет).

Ал эми 1921-жылы “Anno Domini” жыйнагы кайгынын китеби болду. Россияда жыйнактын жарык көрүшүнө Н. Гумилевдин атын атоого тыюу салынышы, басылманын толуктоолор менен чыккан жыйнагы 1922-жылы орус эмиграциянын борбору Берлинде басылып чыгышы авторго түйшүк артынан түйшүк, кайгы артынан кайгы алып келген. “В год ее первой гражданской смерти Анне Ахматовой было всего тридцать шесть лет, про тот земной срок, который ей ещё довелось прожить, она всегда говорила кратко и горько: после всего. Однако и эта-другая, подменная жизнь (*мне подменили жизнь, в другое русло и по-другому потекла она...*) была жизнью, и в ней были и любовь, и предательства, и муки немоты, и золотые дары поздней, но плодоносной осенью, и даже испытание славой. Но эта была

горькая, горьчайшая слава, потому что все лучшие ее вещи на родине не печатались. Их привозили тайком из Мюнхена, Парижа, Нью-Йорка, их запоминали наизусть с голоса, переписывали от руки и на машинке, переплетали и дарили друзьям и любимым. Ахматова знала об этом и все ровно страдала...” (Ахматова, 2017,13-бет).

Поэзиянын сөз менен айтып жеткире алгыс кудурети, касиети бар. Аны көкүрөк менен сезип-туюш керек. Ошол касиет кайсы бир акындын ырларына, жазуучунун чыгармасына, театралдык драмаларга (Шекспир) кайра-кайра кайрылууга мажбурлайт. Көркөм котормодо да так ушул азгырык, так ушул жан дүйнө талабын аткаруу үчүн бир эле чыгармага бир нече авторлор кайра-кайра кайрылып, кайра-кайра которгондон тажабай келатышат. Мунун сыры эмнеде? Ахматованын ырынын өзөгүндө, ырдагы мифтик сыр, поэтикалык тереңдик, Музаны касиети жана алардын баарын муштумдай бириктирген символикалык ойлордун түйүнүндө жатат...Албетте, поэзиябы же кара сөзбү анын нарк-баасы, кудурет-касиети анын поэтикасында. Акыркы жылдары айрыкча Кыргызстан эгемендүүлүк алгандан кийинки мезгилде социалдык тармактарда, мисалы: ФБ, инстаграмм, телеграммда кыргыз окурмандарынын айрыкча акындар: А.С. Пушкин, М. Лермонтов, Л. Н. Толстой, А. Ахматова, С. Есенин, А. Блоктун чыгармаларын которууга белсенгендер көбөйгөнү байкалат. Алардын арасында аты чыккан таанымал акындар, анчалык тааныла электери да бар, кыскасы, “Ахматова менен ооругандар” көп учурайт.

Акын А.Ахматованын шыгы, жазуу манерасы, стили, адабий табити жөнүндө адабият сынчысы В. Жирмунский мындай деген; ”... муза Ахматовой -уже не муза символизма. Восприняв словесное искусство символической эпохи она приспособила его к выражению новых переживаний, вполне отдельных, конкретных, простых и земных. Если поэзия символизма в образе женщины отражение вечно-женственного, а стихи Ахматовой говорят о неизменно-женском. Изчезло мистическое углубление, прозрение, просветление” (Жирмунский,1973,4-бет).

Мындайча айтканда, Ахматова символизмдин жанынан кыйгап өткөн жок, аны таштаган да жок, анын адабий жемиштерин өздөштүрүп, ахматовага таандык стилди кайрадан иштеп чыгып, кеңейтип- байытып, жөпжөнөкөй тилдин жардамы менен ойдун көркөмдүгүн, жугумун-таасирин, улуулугун даңазалап берди. ФБ жарыяланган А. Ахматованын “Сероглазый король” деген ыры он үч жолу, он үч автор тарабынан кыргызчага которулду. Алар: А. Кожоголов, Т. Алымбеков, Б. Сарыгулова, Ж. Касаболотов, А. Абылкасымов, Абдысамат Сарала, Н. Кайрыев, Ш. Сулайманов, К.Аркабаев, А.Савай, А.Надырбекова, Д. Орозалиевдер которушкан. Алгач ырдын түпнускасын окуп көрөлү;

*Сероглазый король
Слава тебе, безысходная боль!
Умер вчера сероглазый король.
Вечер осенний был душен и ал,
Муж мой, вернувшись, спокойно сказал:
"Знаешь, с охоты его принесли,
Тело у старого дуба нашли.
Жаль королеву. Такой молодой!..
За ночь одну она стала седой".
Трубку свою на камине нашел*

*И на работу ночную ушел.
Дочку мою я сейчас разбужу,
В серые глазки ее погляжу.
А за окном шелестят тополя:
"Нет на земле твоего короля..."*

11 декабря 1910

Царское Село

Котормолордун баарын толук жазганга мүмкүн эместигин эске алып, айрымдарына гана кайрылууну туура таптык.

Кой көз король
Салам сага түпсүз арман, бүтпөгөн!..
Кой көз король өттү кечээ дүйнөдөн.
Күздүн кечи кызыл дагы, үп дагы....
Күйөөм келип, божурады укканын
"Ууга ажал айдаганбы үйүнөн?
Табышыптыр карт эмендин түбүнөн.
Калды өксүп ханыша – жаш колукту...
кара чачтар, бир түндө куу болуптур."
деди дагы, мүштөгүн таап каминден
Түнкү ишине кетти, сиңип иңирге.
Ойготоюн, мемиреген карагым,
Кой көздөрүн кызымдын мен карайын.
Сыртта гана шуулдаган дарактар
"Королунду эми издейсиң каяктан".
Которгон Абдысамат Сарала

Кой көз король
Сага даңк арман, жан-дүйнөм эзип бийлеген!
Кой көз король кечээ күнү, өттү ушул дүйнөдөн.
Думуктурган күздүн кечи, жарык болчу айлана,
Күйөөм сырттан келип эле, айтты муну жай гана:
"Билесинби, аңчылыкка чыккан экен үйүнөн,
Сөөгүн таап алышыптыр карт эмендин түбүнөн.
Королева жапжаш эле! Азапка абдан батканы!
Бир түндө эле агарыптыр, бири калбай чачтары."
Деди дагы, меш үстүнөн таап алып канжасын,
Адатынча түнкү ишине чыгып кетти ал бачым.
Бир мемиреп уктайт кызым, мен ойготуп алайын,
Кой көздөрүн көзүм талып, канганымча карайын.
Терезенин ар жагында терек шуулдап, термелет,
"Королуң жок, калдың эми" деп жатышат өңдөнөт.
Которгон Т. Алымбеков

Кой көздүү хан
Өксүп, ташты жарат жаныбыз!
Өлдү кечээ кой көз ханыбыз.
Күздүн кечи кактап дүйнөнү
Күйөөм келип, шашпай сүйлөдү:
“Жаңы эле ууга чыккан чагында,
Жатат картаң бактын жанында.
Жаш кетти да. Байкуш каныша!
Чачы агарды таңга жарыша”.
Камин жактан таап мүштөгүн,
Кайра кетти түнгө иштеген.
Кой, кызымды азыр ойготуп,
Кой көздөрүн карайм ойнотуп.
Короо жактан терек шуудурап
“Кой көз каның жок...” деп буулугат.
Которгон Ж. Касаболот

Анна Ахматованын ушул ыры өтө популярдуулугу, окурманды, айрыкча поэзия күйөрмандарын магниттей тарткан табышмактуу жана өтө сырдуулугу менен азгырып, ушул кезге чейин талаш-тартыштын аягына чекит коюлбай келет. Орустун көрүнүктүү акын кызы М. Цветаева Ахматованы “Бүткүл Русстун Аннасы” (“Анной Всея Руси”) деп атаса, дагы эки аты: “Муза Плача”, ”Царскосельская Муза” деген поэтикалуу аты менен даңазаланып келет. Орус адабиятынын улуу акын кызынын ушул ыры жөнүндөгү ой-пикирлердин жөндүүсү, реалдуураагы, алардын өмүр тагдырына окшошуп кеткен жагын иликтеген биздин оюбузча бирөө болду. Аннанын өмүрлүк жолдошу Н. Гумилев да кезегинде аты тез таанылган, окурмандардын бүйрөсүн кызыткан, жаңыча ойлонуп, жаңыча стилде жазган жаш акындардын бири болгон. Анын “Охота” деген ыры менен Аннанын “Сероглазый король” деген ырын салыштырып, тарыхын иликтеп, экөөнүн окшош жана окшош эмес жактарын, айырмачылыгын илимий негизде караган Т. М. Николаевдин ”Смерть властелина на охоте” (Тезисы конференции, 1989, 55-57-беттер) деген макаласы бар.

Автор Ахматованын ырын Гумилевдин ырына реплика катары жазылганын, экөө баш кошконго чейин жазылып, 1910-жылы биринчи жолу “Охота” Жемчуг” деген журналга басылган. Гумилев жаш кезинен эле баллада жанрын жакшы көрүп, ырларын ошол стилде жазганга кызыккан. Таң каларлык нерсе, Гумилев өзүнүн өлүмүн алдын-ала сезгендей болуп, сар-санаага батып, дайыма кыжаалат боло берчү экен. Анна күйөөсү аттылып кеткенден кийин анын ырына окшотуп, жакындаштырып, бирок мазмунун өтө табышмактуу, өтө сырдуу кылып, мистикалуу ой толгоо менен ширелткен. Сөздөрү жөнөкөй, эч кандай эмоциясыз, эч кандай көркөм сөз каражаттарсыз болгону менен ырдын турпаты окуяны, бир эпизодду, өмүрдүн бир учурун камтыйт.

“Охота” деген ырдын текстинде царь, король аңчылыкка барганда, ошол токойдо жашаган жергиликтүү бирөө (фин) атып өлтүрүп коёт. Эки ырда тең царь, король деген сөздөр колдонулган.

1. Гибнуший охотник-князь, властелин, царь по автографу ИМЛИ [Гумилев]: король [Ахматова].

2. Трагедия происходит на охоте-Охота: гроза охотничьих добыч [Гумилев]: с охоты его принесли [Ахматова].
3. Ключевое время сообщения-алый вечер: Но вечер ал, и князь устал [Гумилев]: осенний был душен и ал [Ахматова].
4. Во фрагменте с вечером у обоих поэтов совпадает также фонетико-грамматическая структура мужских римф: ал-устал-задремал [Гумилев]; ал-сказал [Ахматова].

«Охота» деген ырда король аңчылык кылып жүргөн жеринде өлтүрүлгөнү, жергиликтүү фин атып өлтүргөнү жазылса, Ахматовада королдун сөөгүн алып келди деген жерлери окшошот. Окуянын жүз бергени Ахматовада эрте күздө болсо, Гумилевде кеч күздө болгону, экөөнүн мезгил, убакытты берүүдө айырмачылыгы байкалат. *“Жапжаш королеванын бир түндө эле чачы куудай агарды”* деген саптары акындын өзүнүн жеке кайгысынын изи эмеспи. Так ушул куплет ырдын өзөгүн, кан тамырындагы аортасын кармап турат...

Бул ырды басманын ээси С.К. Маковский “Апполон” деген журналга басып чыгарткан. Бул ыр Ахматованын чыгармачылыгы башталган мезгилде жазылганына карабастан, лирикалуу маанайы, аял дүйнөсүнүн назик, кыялкеч, сырдуу сезиминин кылдарын черткендей аярлуулугу, окуган сайын башкача бир кырлары ачылгандай, окуган сайын тойбой, моокумуң канбай, эстетикалык кандайдыр бир табышмактуу таасирине арбалып, магниттей тартыла бересиң. Ырдын лирикалык каарманы көмүскөдө, белгисиз. Акын Аннанын “королуна” айлана-тегеректиндеги жакын адамдары, тааныштары, акын-жазуучулардын (О.Мендельштам, Б.Пастернак, Л.Гумилев, Н.Харджиев ж.б) ичинен да кимдир бирөөгө окшоштурганга болбойт. Адабият сынчыларынын, ахматоваведдердин пикирине караганда, “Сероглазый король” бул- акындын ойдон чыгарган поэтикалык каарманы, поэтикалык табышмагы дешкени да туура эмес, акындар кыялкеч, фантазист болушат. Эгерде А. Ахматова турмушунда муң-кайгыны, ички жан дүйнөсүн жабыр тарттырган армандуу тагдырынын азабын көп тартпаганда, ушундай түйшөлүүгө, кайгыга толгон ырлар жазылат беле? *“Жаль королеву. Такой молодой!.. За ночь одну она стала седой”*. *“Калды өксүп ханыша – колукту... кара чачтар, бир түндө куу болуптур”*(А.С); *“Королева жапжаш эле! Азапка абдан батканы! Бир түндө эле агарыптыр, бири калбай чачтары.”*(Т.А.); *“Жаш кетти да. Байкуш каныша. Чачы агарды таңга жарыша”*.(Ж. К);

Караңыз, Ахматованын эки куплетин үч акын үч түрдүү которду. Башкалардын котормосу да бири-бириникине окшошпойт. Алар өздөрүнөн мурда которулгандарды окуду, таасирленди, ошентсе да которгусу келип, колго алды. Мунун өзү түпнусканын көркөм энергетикасынан...

Ырда *“Билесиңби, аңчылыкка чыккан экен үйүнөн, бир мемиреп уктайт кызым, мен ойготуп алайын”* деген саптар кадыресе сүйлөшүү кебиндей, жай, эч кандай эмоцияга берилбей айтылганы адамдын башына кайгы түшкөндө аны туура түшүнүүгө аракет кылганга, кайгысын бөлүшүп, адамгерчилик сапаты, кайгыгы чөмүлгөн кишиге боорукерликти, мээримдүүлүктү көрсөтүүгө үндөйт.

Кайгынын жеткен чеги ушул болоор,
О дүйнө салды кечээ кой көз король.
Күз кечи аба үп да, кызгылт күйгөн,
Сүйлөдү жай баракат келип күйөөм:
«Ууда экен, буйругу да баары Эгемдин,

Түбүнөн табышыптыр кары эмендин.
Байкушум Королева, жапжаш неме,
Карыптыр ак чач болуп бир түндө эле».
Меш жактан тапты дагын ал мүштөгүн,
Жумушун көздөп кетти, түнү иштөөчү.
*Кой, кызым ойготоюн, жаным, айым,
Мен анын кой көзүнө табынайын.*
А сыртта терек үнү шуулдаган
«Королуң өлдү, бүттү - шумдук арман...»
Которгон Н. КАЙРЫЕВ

КОЙ КӨЗ ПАДЫША

Сыздаткан муң-зар, даңк сага!
Өлүптүр кой көз падыша.
Тумчуктурган үп болчу анда. Күзгү кеч.
Күйөөм келип айтып жатты сезбей эч:
"Аңчылыктан сөөгүн алып келишти
Эски эмендин түбүнөн таап келишти.
Канышага убал болду. Жаш жубай!
Бир түндө эле болуп калды чач куудай."
Мүштөгүн каминден таап алды дагы
Түнкү ишине кайрадан кетип калды.
Баратам ойготкону кызымды өзүм,
Көрүү үчүн ойготом азыр көзүн.
...А кайыңдар терезенин артынан
шуудурашат: "Падышаң жок..." деп улам.
Которгон Б. САРЫГУЛОВА

Бардык котормолор ruhesh.kg сайтынан алынды.

Биз жогорудагы 13 котормонун болгону бешөөнү толук окудук, алардын сапатына, уйкаштыгына, автордун стилин канчалык даражада сактады, рифма менен ритмдин жуурулушу канчалык денгээлде берилгени байкалып турат. Ырдын аталышы да эки түрдүүчө “Кой көз падыша” жана “Көз көк король” деп которулган. “Кой көз” кыргыздын төл сөзү, падыша да кыргыздардын басып өткөн коомдук формациясына жараша кыргыз тилине элдин жашоо образына ылайыкталган, ал эми “Көз көк” кыргыздар, илгери кыргыздардын да көз көк болгон деп айтылат, союз кезинде элдик кепте орустарды көк көз деп коюшат. “Король”- мезгилдин талабына ылайыкташып, сиңишип келаткан сөз. Поэтикалык образдуу көркөм маанини туюндуруп, көп эле маданий, искусство жаатында (“Темир тулпар королу”, “Эстрада королу” сыяктуу) ж.б. тармактарда көп колдонулат.

Символисттердин поэзиясында Чыгыштын поэзиясынын боёгу, жыты жана даамы даана сезилип турат. Чыгыш акындары төбүлүктүү тема: өмүр менен өлүмдүн философиялык маанисин биринчилерден болуп ырдаган. Кезегинде Батыш Европага Чыгыштын, Индиянын таасири чоң болгон. XII кылымда Чыгыш поэзиясынын чолпон жылдызы Саадинин “Гүлстаны” латын тилине которулуп, бүткүл европалыктарды тамшандырган. Ал гана эмес,

Шиллер, Гетё, Гейненин ырларында Пушкиндин жомок, поэмаларында иран, арап жана түрк элдеринин поэзиясынын үлгүлөрү, таасирлери, усулдары ачык байкалат.

Кыргыз адабиятында бир чыгармага бир нече жолудан кайрылган котормолор көп эле учурайт. Мисалга; А.С. Пушкиндин “Капитан кызы” повесттин Кырбашев М. (1940), С. Бектурсунов (1958) которгон, кыскасы, аталган чыгарма 3-чү жолу басылган “А.П. Кернге” жана “Я помню чудное мгновение...” деген С.Урманбетов, А. Жакшылыков, К. Бобулов ырын беш акын которгон. Мындай мисалдар толтура.

Көркөм салыштырма котормонун артыкчылыгы, котормочулардын котормосун бири-бирине салыштырып, сөз байлыгына, тексттин логикасын түшүнүү, кабылдоо жана интерпретациялоо чеберчилигин аныктоого болот. Котормочулар өздөрүн эркин сезип, түпнусканын бөтөнчөлүгүнө, тилдик каражаттарына көңүл бурбаган эркин котормодон айырмаланып (Исмаилова, 2023, 190-191-б.), салыштырма котормодо тексттин идеясы менен маанисин кандайча сактап, кошумча же алымчасыз түпнусканын дал өзүндөй бергени, так, түшүнүктүү, ачык-айкын болушу, ошону менен бирге ырдын же кара сөздү экинчи тилге которгондо, ошол элдин тилдик казынасы, тилдик каражаттары, тил байлыгы менен канчалык деңгээлде жуурулуштурганы билинет.

- салыштырма котормого объект бар, эки-үч андан да көп чыгармалар бир канча авторлор тарабынан которулду;
- салыштырма котормонун зарылдыгы кыргыз тилинин тилдик байлыгын арттырат, кеңейтет жана байытат. Жаңы сөздөр, сөз тизмектеринин жаралышын шарттайт;
- салыштырма котормодогу башкы максат - ар бир котормочунун интерпретациялоо чеберчилигин айгинелөө;
- котормочулардын кесиптик тажрыйбасын кеңейтет, ишмердүүлүгүндөгү окурмандарга белгисиз(талант, шык, жөндөмдөн башка табит, табыйгый тартылуу, илхамдын стихиясы ж.б) усулдарын таанытууга жардам берет:
- салыштырма котормонун объектилери котормо тарыхын, котормо теориясын, көркөм котормонун практикалык негиздерин жана методологиясын иштеп чыгууга түрткү берет.
- салыштырма котормонун теориясы жана методдору түрк жана тектеш тилдүү элдердин чыгармачылык казынасын кеңири үйрөнүүгө, тажрыйбасын жакындан таанууга, мыкты үлгүлөрүн сиңирип, өз ара бөлүшкөнгө, адабий-маданий кенчтердин ортосундагы көпүрө катары кызмат кылат .
- салыштырма котормо тектеш түрк тилдүү элдердин карым-катнашын бекемдейт, адабий-маданий, социалдык-руханий байланыштарын чыңдайт жана бир туугандык, достук менен тилектештигин арттырат.

Колдонулган адабияттар

1. Абдиев, Т. (2008). Котормотаануу илимине киришүү. Бишкек
2. Акматова, Д. С. Сложности переводов имитативов с кыргызского языка на русский / Д. С. Акматова // *Вестник Ошского государственного университета*. – 2021. – Т. 4, № 4. – С. 166-173. – DOI 10.52754/16947452_2021_4_4_166. – EDN: LJYVVO.
3. Ахматова, А. (1997). Примите это дар. М.

4. Ахматова, А. (2017). Столько просьб у любимой всегда...Москва.
5. Ахматова, А. (2017). Столько просьб у любимой всегда...Москва.13-бет
6. Бурканова, Ж.М. Основные преобразования перевода / Ж. М. Бурканова // *Вестник Ошского государственного университета*. – 2020. – Т. 2, № 1-4. – С. 65-70. – EDN: MYSHIS.
7. Волкова, А.А, Смирнова, Л.А. (1977). История русской литературы XX века. Москва. “Просвещение”
8. Жирмунский, В. (1973). Творчество Анны Ахматовой. Л. ”Наука”.
9. Исмаилова, Р. (2023). Эркин котормо жана анын сапат белгилери. *Вестник Ошского государственного университета*, (2), 185-202. https://doi.org/10.52754/16948610_2023_2_22. EDN: DKUNFG.
10. Караева, З., Касымбеков, Н. (2019). Котормонун теориялык жана практикалык негиздери. Бишкек.
11. Лермонтов, М.Ю (1988). Азреил. Поэма .Өспүрүмдөр үчүн Кот: О. Султанов, Ф.”Мектеп
12. Лермонтов, М.Ю.(1972). Демон. Измаил-Бей. Маскарад.Кот: З.Мамытбеков. Ф.”Мектеп
13. Рысалиев, К. (1956). Лермонтовдун ырлары менен поэмаларынын кыргызча котормолору туралуу, “Советтик Кыргызстан”. №2.
14. Рысалиев, К. (1962). Бул жөнүндө сөз козгоо керек. “Советтик Кыргызстан”. 8-апрель
15. Тезисы конференции, (1989). Анна Ахматова и русская культура начала XX века. Москва.